

Elpusztult falvak, X–XVII. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén.

(Idetartozik az LVIII–LXI. tábla.)

I. Malajdok-B.

Móra Ferenc 1931-ben a tápéi réten fekvő Malajdok területén avar temetőt tárt fel. Az avar sírok között tizenhárom X–XI. századi sír is napvilágra került.

1. sír: M:120, H:156, DK. Melléklet: bronzhalántékkarika (LVIII. 2.); a balkéz gyűrűsujján bronzlemezről készült gyűrű (LVIII. 1.); a jobbkaron hengeres átmetszetű hegyben végződő, nyílt, síma bronzkarperec (LVIII. 3.).

2. sír: M:130, N, H:146, DK, mindkét kéz a medencébe hajlítva feküdt. Melléklet: mindkét kéz középső — és a balkéz gyűrűsujján egy-egy bronzgyűrű; egyik fejes- (LVIII. 9.), másik síma- (LVIII. 8.), a harmadik pecsétgyűrű, amelyen madarábrázolás van (LVIII. 10a, 10b.); a balkaron nyitott hengeres átmetszetű karperec (LVIII. 7.). A sírból még két szívidomú, préselt mintájú ezüst csüngődísz (LVIII. 4–5.) és egy csüngődísz felső része (LVIII. 6.) került elő.

3. sír: M:130, H:152. Melléklet: az áll alatt füles lógódísz (LVIII. 11–12., és kis bronzlemez (LVIII. 15.); a medence felett két fél bronzpityke (LVIII. 13–14.); a jobb lapockán vaskés (LVIII. 16.).

4. sír: M:140, N, H:157. kezei a vállhoz voltak hajlítva. Melléklet: A fej felett két ezüsthálántékkarika (LVIII. 18., 21.) és halántékkarika-töredék (LVIII. 19.); a jobbkézen bronz fejes- (LVIII. 22a., 22b.) és karikagyűrű (LVIII. 17.). Volt még egy kis bronz-töredék (LVIII. 20.) is.

5. sír: M: 120, N, H: 150, D. A kezek a mellen keresztbe voltak téve. Melléklet két síma ezüsthálántékkarika (LVIII. 23–24.) és töredéke (LVIII. 26.); a jobbkézen madárdíszítéses bronzfejesgyűrű (LVIII. 25a., 25b.).

6. sír: Mellékletei: Nagyon töredékes állapotú ezüstkorong, amelynek szélén kettős gyöngysor fut körbe, ez adja a korong keretét, amelyben két ellentétes oldalon felerősítésre szolgáló két-két

lyuk van; a belső gyöngysor által határolt kör alakú részt meanderszerű, hullámvonalas díszítés tölti ki; a vonalak gömbben végződnek (LVIII. 29.). — Szemes és dudorokkal díszített pasztagyöngyök (LVIII. 27—28., 42.), átfúrt kagyló (LVIII. 31.), két korongalakú ezüstboglár töredéke (LVIII. 30., 32.) tartozik még a lelethez. A két utóbbi szélén és az ezzel párhuzamos körben gyöngysor foglal helyet; az egyik a felfüggesztésre szolgáló lyuk is megmaradt.

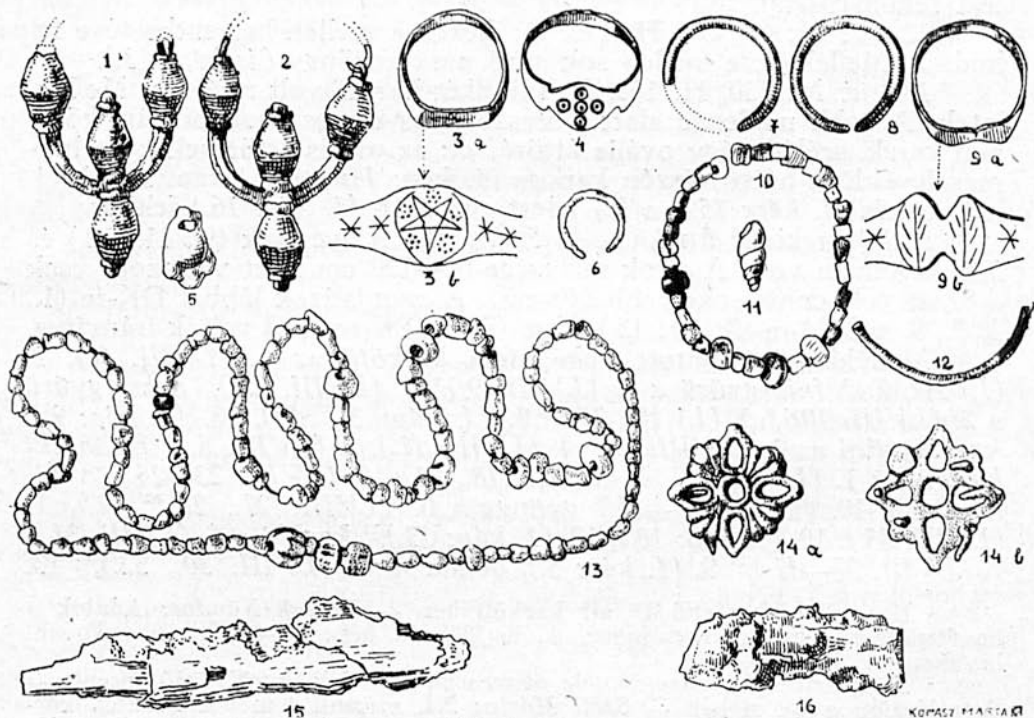

Abb. 1. kép.

7. sír: M: 80, N, H: 155, K; kezei a mellén keresztbe voltak téve. Melléklet: két rosszezüst fürtös fülönfüggő töredéke (LVIII. 33—34.); öt átfúrt kagyló (LVIII. 37—41.), pasztagyöngyszem (LVIII. 35.) és füles bronzpityke (LVIII. 36.).

8. sír: M: 40, H: 147, DK; kezek a vállhoz hajlítva feküdtek. Melléklet: A fej alatt két hosszú bogyós bronzfülönfüggő töredéke (1. kép: 1—2.); a jobb kezén egy bronz fejes csillagdíszítés (1. kép: 3a., 3b.) és egy keresztalakba elhelyezett pontokkal díszített pecsétgyűrű (1. kép: 4.). Kis bronzhalántékkarika (1. kép: 6.) is volt a sírban.

9. sír: M: 60, Gy, H: 70, DK. Mellékletek: A fej mellett bronzhalántékkarika töredéke (1. kép: 12.). Az áll alatt átfúrt kagyló (1. kép: 5.).

10. sír: M: 120, N, H: 146, bolygatott. Mellékletek: A váll alatt két ezüsthálantékkarika (1. kép: 7—8.). Sárga, kék, üveg- és pasztagyöngyök (1. kép: 10.). Agakkal díszített bronzpecsétgyűrű (1. kép: 9a., 9b.). Kis kagyló (1. kép: 11.).

11. sír: M: 60, Gy, H: 112, ÉK; kezek a mellen keresztbe voltak téve. Melléklet: a fej mellett balról edénytöredékek. Az edény agyaga durva égetésű, színe szürkésfekete. Díszítése hullámvonal. Nem lehetett rekonstruálni.

12. sír: M: 60, Gy, H: 116, D; kezek a mellen keresztbe téve feküdtek. Melléklet: a mellen sok apró pasztagyöngy (1. kép: 13.).

13. sír: M: 130, H: 162, D; mindkét kar ki volt nyújtva. Mellékletek: A jobb medence alatt négyszögletes díszes bronzboglár; közepén kerek, szélén négy ovális áttöréssel; az ovális áttörések közt hármass levéldísz, hátsó részén kapocs (1. kép: 14a., 14b.) van. A lábfejnél vaskés (1. kép: 15.); a fej felett vasdarab (1. kép: 16.) feküdt.

A 13 sír közül 5 nő (2., 4., 5., 7., 10.), 3 gyermek (9., 11., 12.) és 5 bizonytalan volt. A sírok mélysége 60—130 cm közt változott, csak a 8. sír volt ennél sekélyebb (40 cm). A csontvázak lábbal DK-re (1., 2., 8., 9. sír), D-re (5., 12., 13.), K-re (7.) és ÉK-re (11.) voltak irányítva.

Mellékletként nyitott végű síma karkötő az 1. (LVIII. 3.), 2. (LVIII. 7.),¹ fejegyűrű a 2. (LVIII. 9.),² 4. (LVIII. 22.), pecsétgyűrű a 2. (LVIII. 10.),³ 5. (LVIII. 25.),⁴ 8. (1. kép: 3.,⁵ 4.⁶), 10. (1. kép: 9.), karikagyűrű az 1. (LVIII. 1.),⁷ 4. (LVIII. 17.), 2. (LVIII. 8.),⁸ halántékkarika az 1. (LVIII. 2.), 4. (LVIII. 18., 21.), 5. (LVIII. 23—24.), 8. (1. kép: 6.), 10. (1. kép: 7—8),⁹ gyöngy a 6. (LVIII. 27., 28.,¹⁰ 42.), 7. (LVIII. 35.), 10. (1. kép: 10.), 12. (1. kép: 13.),¹¹ kagyló a 6. (LVIII. 31.), 7. (LVIII. 37—41.),¹² 9. (1. kép: 5.), boglár a 6. (LVIII. 30., 32.),¹³ 13.

¹ Hasonló a kenézli 49. sír karkötőjéhez. — *Fettich Nándor*: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. A. É. 1931. 85. kép: 31—33. ábra. — Továbbiakban: A. É.

² A gyűrűfejéhez hasonló, de díszesebb töredék került elő Szentes—Szentlászlón a 93. sírból. — *Széll Márta*: XI. századi temetők Szentes környékén. Fol. Arch. III—IV. VIII. t. A. 7. ábra. — Továbbiakban: Fol. Arch.

³ Hasonló a szentlászlói 79. sír pecsétgyűrűjéhez (Fol. Arch. VII. t. A. 5a—b.).

⁴ Analogiáját a szentlászlói 85. sírban megtaláljuk. Fol. Arch. VII. t. B. 1a—b. ábra.

⁵ 84. sír. Fol. Arch. VIII. t. B. 27. a—b.

⁶ 108. sír. Fol. Arch. VIII. t. B. 11.

⁷ Szentlászlón a 70. sírban. Fol. Arch. V. t. B. 24.

⁸ Hasonló a Szentes—szentlászlói 74. sír. karikagyűrűjéhez. Fol. Arch. VI. t. A. 16.

⁹ Az itt előkerült halántékkarikák megegyeznek a kenézli 46. sír halántékkarikáival. — A. É. 31. kép: 22—23. ábra.

¹⁰ Csanytelek—Dilitoron ugyanolyan gyöngyszem került elő az 57. sírből. — Fol. Arch. XII. t. A. 11.

¹¹ Hasonlók a gyöngyök a szentlászlói 76. és 63. sír gyöngyeihez. — Fol. Arch. VI. t. B. 1. V. t. A. 9.

¹² A kagylók Szentlászlón a 76. sírban nagy számmal kerültek napvilágra. — Fol. Arch. VI. t. B. 1 a., b., c., d., e., f., g., h., i.

¹³ A 6. sír boglárja hasonló a Zsana-pusztán napfényre jött boglárhoz. — *Hampel József*: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Bp. 1907. 17. t. 1—2. ábra. — Továbbiakban: *Hampel*.

(1. kép: 14.),¹⁴ ezüstkorong a 6. (LVIII. 29.),¹⁵ csüngő a 2. (LVIII. 4—5., 6.),¹⁶ 3. (LVIII. 11—12.),¹⁷ pityke a 3. (LVIII. 13—14.),¹⁸ 7. (LVIII. 36.)¹⁹ fülönfüggő a 7. (LVIII. 33—34.),²⁰ 8. (1. kép: 1., 2.),²¹ bronzlemezke a 3. (LVIII. 15.),²² vaskés a 3. (LVIII. 16.),²³ 13. (1. kép: 15.) és edény a 11. sírból került elő.

A gyermeksírok mellékletben szegények.

A leletanyag a kenézlői X—XI. századi és a Szentés—Szentlászlói XI. századi temetővel mutat rokonságot. Ennek alapján a temető a honfoglalás korából a magyar királyság első századába szolgál átmenetül, amit a honfoglalás korára nagyon jellemző csüngődíszek (LVIII. 4—5.) s a későbbi — de még kora-árpádkori fejes gyűrűk (LVIII. 10., 25., 1. kép: 3., 4., 9.) igazolnak.

II. Kötörés.

Sövényháza határában terül el a Kötörés nevű halom, mely a persorai halmok folytatása.

A területen több alkalommal volt ásatás. Reizner János 1893-ban, Tömörkény István 1903-, 1904-, 1905- és 1906-ban ásatott.

Az ásatások alkalmával kisebb árpádkori templom nyomaira bukkantak.²⁴ Valószínűleg a hajdani Sód középkori falu templomának maradványa került ez alkalommal napfényre. Sód község a török pusztításának esett áldozatul. Utóljára 1488-ban említik oklevelek e helységet.²⁵

Az ásatások alkalmával a XI—XII. századból hegyesvégű félvassarkantyú, befűzésre szolgáló két lyukkal (LIX. 1.);²⁶ négy S-végű

¹⁴ Hasonló az Apatinból előkerült négy ezüstlemezű négyszögű ékszerhez. — *Hampel*: 101. l. 1—3. ábra.

¹⁵ Dunaszekesőn előkerült phalerához hasonló. — *Fettich Nándor*: A honfoglaló magyarság fémművészete. Arch. Hung. XXI. Bp. 1937. — Továbbiakban: *Fettich*. — LXVIII. t. 1—2.

¹⁶ Hasonló csüngő Szentés—Derekegyházoldalon feltárt honfoglaláskori temető 4. sírjából került elő. — *Fol. Arch.* III—IV. 183. l. II. t. 1.

¹⁷ Hasonlít a hencidai 19. sírből előjött fityegőhöz. — *Fettich*: LXXXVIII. t. 5.

¹⁸ Teljes analógiát mutatnak a kenézlői 41. sír pitykéi. — *A. É.* 31. 90. l. 71. kép.

¹⁹ Hasonló: *Fettich*: XCIII. t. 35. ábra pitykéjéhez.

²⁰ Hasonló Szentés—Szentlászló 67. sírjából került elő. — *Fol. Arch.* V. t. B. II.

²¹ Törökkanizsán került elő hasonló függő. — *Hampel*: 149—150. l. 38. t. 5.

²² Hasonló a hencidai 21. sír lemezkéjéhez. — *Fettich*: LXXXVIII. t. 19.

²³ Hasonló került elő Szentlászlón a 38. sírből. — *Fol. Arch.* IV. t. A. 10.

²⁴ *Tömörkény István*: Kötörési leletekről. — *A. É.* 1904. 414—417. — U. a.: Újabb kötörési leletekről. *A. É.* 1905. 419—420.

²⁵ *Zsilinszky Mihály*: Csongrád vármegye története. — Bp. 1897. 49., 104. l. — *Csánki Dezső*: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. kt. Bp. 1890. 643. l.

²⁶ *Szendrei János*: Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. — Bp. 1896. 58. l. 156. ábra. — Továbbiakban: *Szendrei*.

ezüsthálantékkarika (LIX. 3–6.);²⁷ fonott ezüstgyűrű (LIX. 8.);²⁸ sodrott ezüstgyűrű (LIX. 14.)²⁹ és I. Béla ezüstérme (C. N. H. 16.) került elő.

A XVI–XVII. századból keskeny szegletes vaslakat, kiálló kulcslyukkal, félives felsőrésszel (LIX. 13.);³⁰ az előbbinél nagyobb alsó részén elgömbölyödő lakat kulccsal együtt (LIX. 15.); nyeles csákány (LIX. 2.);³¹ belül üres, felső részén két bevert vasszeggel: két vas feszítőzabla, a zablarúdon erős karikákkal (LIX. 9–10.), az egyiken két bronzdíz is van (LIX. 9.); kengyel (LIX. 7.) és zablatöredékek (LIX. 11., 12.) jöttek napfényre.

Az utóbbi leletek azt mutatják, hogy a terület a falu és templom elpusztítása után sem lehetett teljesen lakatlan.

III. Szegvár—Oromdülő.

1906-ban Szegvár határában, a falutól DK-re fekvő Oromdülő területéről Hevesi Vince ajándékként hat sír leletanyaga került a szentesi múzeumba. A leletanyag síronként van elkülönítve, de magukról a sírokról semmit sem tudunk.

1. sír: Melléklet: kengyelvas (LXI. 11.).³²

2. sír: Melléklet: Öt nyílhegy (LXI. 2., 5., 9., 10., 12.);³³ csontlemez (LXI. 13.);³⁴ vaskés csontnyelével együtt (LXI. 14.); három ezüst fülespityke (LXI. 6–8.).³⁵

3. sír: Melléklet: három ezüst szívalakú, mintás csüngő (LX. 25–27.);³⁶ tíz kerek ezüst pityke (LX. 1–4., 7–9., 13., 19–21.);³⁷ két fülcsontlemez (LX. 10–11.);³⁸ rosszezüst halántékkarika (LX. 22.).³⁹

²⁷ Hasonló a Várfalván előkerült halántékkarikához. — *Roska Márton*: Árpádkori temető Várfalván — *Dolg.* 1914. 128. l. — Továbbiakban: *Roska*.

²⁸ *Szell Márta*: XI. századi temetők Szentes környékén. — *Folia Arch.* III–IV. XII. T. A. 25. ábra. — Hasonló a Csanytelek—Díltor 25. sírjában előkerült gyűrűhöz.

²⁹ *Roska*: *Dolg.* 1914. 172. l. 7. ábra.

³⁰ *Szabó Kálmán*: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. — *Bibl. Hum. Hist.* III. Bp. 1938. 83. l. 396.

³¹ *Szendrei*: 114. l. 331. ábra., 115. l.

³² Hasonló a Szentes—Szentlászló 94. sírjában előkerült kengyelvashoz. — *Fol. Arch.* III. t. A. 20.

³³ Hasonló nyílhegy került elő Szentes—Szentlászló temető 2. (Fol. Arch. I. t. A. 10–14.) és 13. (Fol. Arch. III. t. A. 2., 5., 6.) sírjából.

³⁴ Egyezik a Szentlászló 6. sírjából napfényre került csontlemezzel. — *Fol. Arch.* I. t. B. 9.

³⁵ Egyezik a szentlászlói temető 92. sírjából előkerült pitykével. *Fol. Arch.* VIII. t. A. 4.

³⁶ A szívalakú csüngő közeli analógiáját a Szentes—Derekegyházaudal 4. sírjában találjuk meg. — *Csallány Gábor*: Újabb honfoglaláskori leletek Szentes környékéről. — *Fol. Arch.* III–IV. kt. II. t. 1. 183. l. — Továbbiakban: *Csallány*.

³⁷ A pitykék azonosak a Benepusztán előkerült pitykével. — *Fettich* XXXIII. t. 11–25.

³⁸ Azonos a kenézli 29. sír pitykéivel. — *A. É.* 31. 55. kép. 46–48.

³⁹ Megfelel a Szentes—szentlászlói temető 39. sírjában lelt halántékkarikáknak. — *Fol. Arch.* IV. t. A. 11–12.

4. *sír*: Melléklet: két nagyobb (LX. 39., 46.)⁴⁰ és egy kisebb kerek átmetszetű, hegyesvégű bronzkarkötő (LX. 47.); fonott ezüstkarperec (LX. 38.);⁴¹ nyolc téglalapalakú (LX. 30—36., 41.), egy nagyobb (LX. 40.), egy kisebb kerek (LX. 16.) és egy lapos gyöngyszem (LX. 12.); két rosszezüstből készült négyzetalakú díszes pityke (LX. 15., 17.);⁴² bronz fejesgyűrű (LX. 37.)⁴³ két halántékkarika, melyre egy-egy fülespityke volt ráhúzva (LX. 6., 18.).

5. *sír*: Melléklet: Négy szívalakú díszes bronzcsüngő (LX. 42—43., 50—51.);⁴⁴ két csüngő alsórésze (LX. 45., 49.); három kerek bronzpityke (LX. 29., 44., 48.);⁴⁵ egy füles pityke (LX. 28.).⁴⁶

6. *sír*: Melléklet: Ezüstboglár töredéke (LX. 14.);⁴⁷ ezüstlemez-töredék (LX. 24.); két kerekpityke (LX. 23.); halántékkarika két ráfüggesztett pitykével (LX. 5.).

A leletanyag a X. század végére és a XI. század elejére datálja a temetőt. Ezt igazolja a lelettárgyak hasonlósága egyrészt a kenéz-lői, benepusztai, derekegyházoldali honfoglaláskori-, másrészt a szentlászói, dilitori XI. századi temető napfényre került tárgyaihoz.

IV. Szegvár—Cickazug.

Szegvár határából, Cickazugból került elő szórványként a következő leletanyag: sodrott ezüsttorques (LXI. 1.)⁴⁸ és két szögletes, nyílt, bronzkarkötő (LXI. 3—4.).⁴⁹

A leletanyag kora a XI. század.

A leletek tanúsága szerint Szegvár határa már a X. században település volt, de az itt lévő falu korán, már a tatárjárás alkalmával elpusztulhatott.

Dr. Széll Márta.

⁴⁰ Hasonló a Szentes—Szentlászó 103. sírjából napfényre került karkötőhöz. — Fol. Arch. VIII. t. B. 7.

⁴¹ A XI. századra datálja a Szentlászón előjött karkötő. — Fol. Arch. VIII. t. A. 12. 96. *sír*.

⁴² Majdnem megegyezik Tökén az ú. n. Libahalmon előkerült pitykékel. — *Hampel*: 88. t. 13., 14., 15., 17. ábra.

⁴³ Hasonló a szentlászói 108. *sír* fejesgyűrűihez. — Fol. Arch. VIII. t. B. 11., 15.

⁴⁴ Hasonló a már említett Derekegyházoldal 4. sírjából előkerült csüngőhöz, csak a díszítése gazdagabb. — *Csalkány*: II. t. 1.

⁴⁵ Csanvtelek—Dilitor 13. sírjából hasonló kerek pityke került elő. — Fol. Arch. IX. t. B. 26.

⁴⁶ Kenézlőn is hasonló pityke került elő a 41. sírből. — A. É. 31., 71. kép.

⁴⁷ Malaidokon a 6. sírből került elő hasonló boglártöredék.

⁴⁸ Analógiáit a várfalvai temető leletanyagában megtaláljuk. — *Roska*: 128. l. 3. kép 12., 13.

⁴⁹ A mámai dülön hasonló karkötőt találtak az 5. sírban. — *Dr. Széll Márta*: Elpusztult falvak, XI—XVI. századbéli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. — Dolg. 41. XXXIX. 37.